

Het verhaal van
het Vrouwenhof

Tongerlohuys / Historisch Informatiepunt Roosendaal

Roosendaal

HUIZE „VROUWENHOF“, ROOSENDAAL

Het verhaal van het Vrouwenhof

Aan de rand van het centrum van Roosendaal ligt het park Vrouwenhof met daarin twee rijksmonumentale panden. De geschiedenis van dit park en de panden gaat honderden jaren terug.

Ergens rond de 14e of 15e eeuw ontstond ten zuidoosten van het toenmalige dorp Roosendaal een buitenplaats die uiteindelijk zou uitgroeien tot het huidige Vrouwenhof. Het is niet helemaal duidelijk wie de bouwer van het huis op het Vrouwenhof was, maar er zijn twee vermoedelijke kandidaten: Nicolaas van Reimerswaal en Raso van Liedekerke. Beide heren waren familie van Raso II van Gaveren, heer van Breda en Liedekerke, en van diens vrouw Hadewych van Strijen. Raso II van Gaveren beschikte als heer van Breda onder andere over de rechten van het gebied dat tegenwoordig Roosendaal is. Toen hij met Hadewych in het huwelijk trad schonk hij een deel van deze rechten aan haar. Raso van Liedekerke was de zoon van Hadewych en Raso II van Gaveren en Nicolaas van Reimerswaal was getrouwd met hun dochter Geertruyt.

De naam Vrouwenhof komt waarschijnlijk ook voort uit deze familie. Hadewych werd namelijk 'de vrouwe van Rosendale' genoemd. De bezittingen worden echter in historische bronnen ook vaak aangeduid als 't Leengoedt. De oorsprong van deze naam ligt vermoedelijk bij Raso van Liedekerke. Hij stierf namelijk in 1343 ongehuwd en zonder wettige erfgenaam, wat grote gevolgen had voor de rechten van Roosendaal. Raso had wel twee bastaardkinderen. Die kregen vanwege hun status niet de rechten maar wel een deel van de inkomsten ervan. Hieronder viel ook een deel van het Vrouwenhof. Het was daardoor lange tijd niet de heer van Roosendaal zelf die op het Vrouwenhof woonde. De afstammelingen van Raso waren zijn leenmannen en kregen het Vrouwenhof in beheer en woonden er. Ze waren dan wel geen heer van Roosendaal, het waren wél wel vooraanstaande burgers met hoge functies als schout of schepen.

Beroemde Antwerpenaar

1560

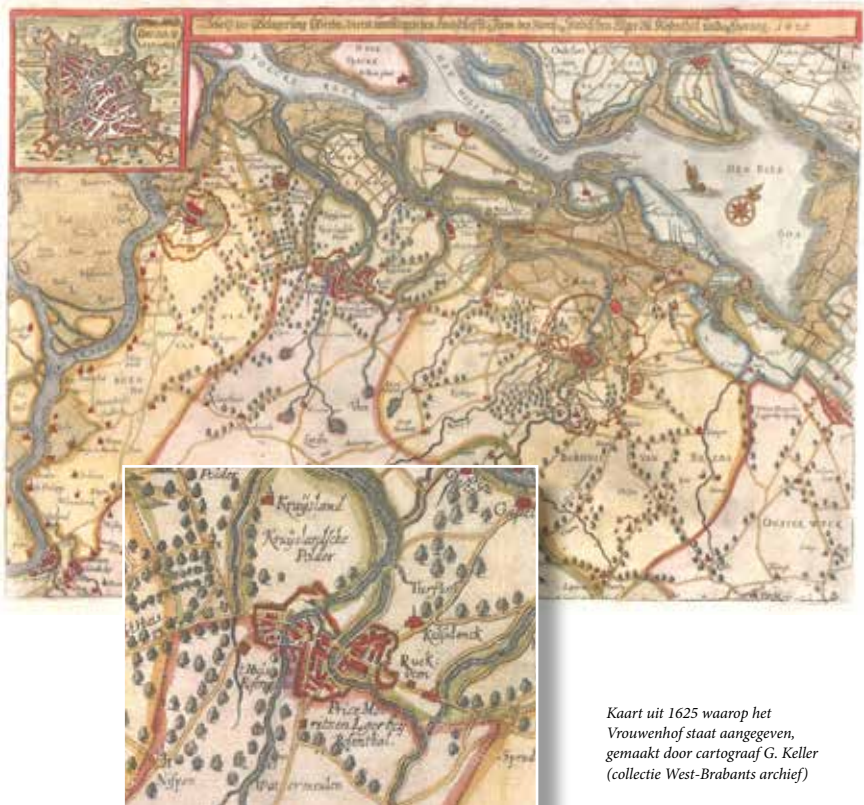
Een van de bekendste eigenaren van het Vrouwenhof was Nicolaas Rockox, die leefde van 1560 tot 1640. Zijn grootmoeder Catharina Overhoff van Liedekerke beschikte over een aantal Roosendaalse bezittingen waar ook het Vrouwenhof onder viel. Door vererving kwam het bezit van het Vrouwenhof bij haar kleinzoon Nicolaas terecht. Nicolaas was welgeteld negen keer burgemeester van Antwerpen en daarnaast bekend vanwege zijn rol in de zeventiende-eeuwse kunstwereld. Als groot kunstliefhebber was hij mecenas en opdrachtgever van schilder Peter Paul Rubens. In zijn rol als buitenburgemeester bestelde Rockox bij Rubens het schilderij *De aanbidding der wijzen voor de Statenkamer van het stadhuis*. Daarnaast gaf hij als hoofdman van het kloveniers gilde in Antwerpen Rubens ook nog de opdracht om het drieluik *De Kruisafneming* te schilderen, dat vandaag de dag te bewonderen is in de O.L.V. kathedraal in Antwerpen. Voor Rockox zelf schilderde Rubens *Samson en Delila*. Rockox had daarnaast ook nog kunstwerken van Pieter Aertsen, de familie Brueghel, Jan Wildens, Antoon van Dyck en anderen in zijn bezit. Toen hij stierf werd in de inventaris van zijn bezittingen melding gemaakt van 'een schilderye oliverwe op doeck in zyne Lyste beteekenende het Leengoet tot Roosendaal'. Dat zou hebben toebehoord aan de erfgenaam die het leengoed zou krijgen. Het is tot op de dag van vandaag helaas onbekend wat er met het doek is gebeurd of door wie het is gemaakt.

Portret van Nicolaas Rockox uit 1600, geschilderd door Otto van Veen (collectie Rubenshuis)

1628

Via de familie Rockox kreeg het Vrouwenhof ook een plekje in een woelige periode in de Nederlandse geschiedenis, de Tachtigjarige Oorlog. Het verhaal gaat namelijk dat er in het Vrouwenhof in 1628 en 1629 onderhandelingen waren over een wapenstilstand en in 1637 over uitwisseling van krijgsgevangenen met Spanje. Deze onderhandelingen vonden weliswaar in Roosendaal plaats, het is nooit bewezen dat dit op het Vrouwenhof was. Het is echter niet onvoorstelbaar dat Rockox het leengoed hiervoor ter beschikking zou stellen. Wat we echter wel zeker weten is dat in 1574 betalingen werden gedaan voor 'de servisen van de soldaten liggende alhier opt Leengoet' en dat in 1625 ook het leger van prins Maurits op het Vrouwenhof geweest. Ook is het Vrouwenhof terug te vinden op meerdere kaarten van West Brabant en de aangrenzende Noorderkempen tijdens het beleg van Breda in 1625.

Kaart uit 1625 waarop het Vrouwenhof staat aangegeven, gemaakt door cartograaf G. Keller (collectie West-Brabants archief)

Nieuwe bewoners

In 1654 kreeg het Vrouwenhof nieuwe bewoners, deze keer geen vooraanstaande burgers of afstammelingen van het geslacht Liedekerke, maar katholieke geestelijken. De toenmalige eigenaar van Heetvelt sloot een overeenkomst met de abt van Tongerlo om een pastorie te bouwen op een deel van het terrein. De prelaat van Tongerlo stelde daar 3060 gulden voor beschikbaar aan de pastoor van Roosendaal, uiteindelijk werd er niks nieuws gebouwd maar werd het geld gebruikt om het huis op het leengoed te herstellen. Pastoor Ursino en een aantal kapelaans betrokken het gerenoveerde pand en tot 1669 bleven er geestelijken op het Vrouwenhof wonen. Daarna verhuisden deze terug naar de pastorie aan de Molenstraat waar tegenwoordig het Tongerlohuys gevestigd is. Voor het huis werd een huurovereenkomst gesloten met jonkheer Henricus Tilman Surmont. In het bewaarde afschrift is te lezen dat het huis niet in een goede staat verkeerde. Surmont moest de goten, de brug en andere zaken flink repareren en het huis wind- en waterdicht houden. De prelaat moest opdraaien voor stormschade of schade die blijkbaar was toegedaan door slechte staat van het gebouw: 'datter door de swackheyt van den tymmer eenige muuren of fundamenten quamen om ver te vallen ofte te sacken'.

1654

Gravure van Roosendaal met rechts het Vrouwenhof uit circa 1655, gemaakt door Abraham Dirkszoon Santvoort (collectie West-Brabants archief)

1655

Het is ook rond deze tijd dat we voor het eerst een idee krijgen hoe het Vrouwenhof er uit moet hebben gezien. De vroegst bewaarde afbeelding van het Vrouwenhof stamt namelijk uit circa 1655, een gravure van Abraham Dirkszoon Santvoort. Het is niet duidelijk of dit de situatie voor of na de verbouwing door de pastoor is. Op de tekening is de zuidoostelijke kant van het huis te zien met een aangebouwde dienstwoning en stalling en aan de zuidkant een boerderij. Het huis is in een L-vorm gebouwd en heeft een schilddak met een schoorsteen.

Verbouwing na verbouwing

1754

De afstammelingen van Rockox hielden het Vrouwenhof tot 1754 in hun bezit. In dat jaar wordt het verkocht aan ene Nicolaas Cornelis Tibboel, zoon van een Roosendaalse schepen of bestuurder, die als officier diende in het Staatse leger. Veertien jaar later verkocht hij het aan Gerard Willem Motman, oud drossaard van Roosendaal en Nispen. De Oranjegezinde Motman moest in 1795 vanwege de komst van de Franse revolutionaire troepen vluchten en liet in 1814 een advertentie plaatsen in de Bredasche Courant, waarin hij het Vrouwenhof op zijn beurt weer te koop aanbood: 'eene Heeren-Huisinge, van ouds genaamd het Leenhof leggende rondom Visrijke Graften, zijnde sederd korte jaren geheel nieuw opgetimmerd.'

1817

Uit deze advertentie blijkt dat de voorgaande eigenaren van het leengoed flink wat hebben het verbouwd aan het pand. Het voormalige hoofdgebouw was nu een landhuis, de oude dienstwoning en stalling zijn verdwenen en er werd een Engelse tuin aangelegd. In 1817 werden het huis en het omliggende land gekocht door Harmannus Johannes Woldring, rentmeester van de domeinen, die ook weer van alles liet verbouwen. Zo liet hij alle 18e eeuwse vensters vervangen door nieuwe empire vensters, de toegangspoort werd ook in die stijl vervangen en de voorgevel werd wit geschilderd. De dakkapellen werden vernieuwd en op de schoorsteen liet Woldring zijn initialen H.W. aanbrengen.

De familie Scholten van Aschat poserend in tuin bij vijver in 1897. Zittend op bankje, geheel links Theodora Scholten Van Aschat- Mollinger en midden haar echtgenoot Karel Scholten Van Aschat (collectie West-Brabants archief)

1848

Toen Woldring overleed gingen de goederen over naar zijn vrouw en daarna naar zijn dochter Louisa. In 1848 trouwde deze met belastingcontroleur Victor Scholten van Aschat en kwam het Vrouwenhof in zijn familie terecht. Toen Victor overleed werden diverse onderdelen het Vrouwenhof zoals weiland, wandelbos en bouwland geveild. De meeste kopers waren Roosendalers en het huis zelf bleef in bezit van de familie totdat in 1903 de Haarlemse Maximiliaan Gallenkamp eigenaar van het huis werd. Zijn dochter Emilie trouwde met Aloysius van Gilse en het echtpaar nam zijn intrek in het Vrouwenhof. In 1916 vatte Van Gilse het plan op om een openbaar wandelpark bij huize Vrouwenhof aan te laten leggen maar dit plan werd uiteindelijk niet uitgevoerd. Het stel verhuisde naar Essen en verkocht in 1920 het Vrouwenhof aan een groep personen die het Vrouwenhof vanaf 1921 verhuurden aan Joseph Louis Portocarero.

Olieverf schilderij van het Vrouwenhof eind negentiende eeuw, gemaakt door Aimery Raymond Philippe Victor de Girard de Mieleet van Coehoorn. Gezien vanuit het noordoosten, links de vijver en de Engelse tuin. Op de voorgrond is de verloofde van de schilder Cornelia Scholten van Aschat te zien. Zij was geboren en getogen op het Vrouwenhof (collectie Tongerlohuys).

Een illustere bewoner

Portocarero is waarschijnlijk de meest omstreden bewoner die het Vrouwenhof ooit heeft gekend. Hij werd in 1895 geboren in Antwerpen, een stad die zwaar te lijden had onder het geweld en de honger van de Eerste Wereldoorlog. Portocarero sloeg echter een slaatje uit de oorlogssituatie; hij trad als tussenpersoon op voor de aankoop van vee voor de Duitse bezetter en verdiende goed geld als collaborateur. Toen de oorlog in 1918 afgelopen was koos Portocarero eieren voor zijn geld en vluchtte naar Nederland. Hij vestigde zich eerst in Scheveningen maar betrok daarna het Vrouwenhof als huurder. Zijn vriendin Paulina die hij jaren eerder in Antwerpen had ontmoet, hij toen 18 en zij 37, volgde hem naar Nederland en betrok ook het Vrouwenhof. Officieel werd aan Nederlandse instanties doorgegeven dat zij zijn huishoudster was, een verstandige keuze omdat zij dan terug kon naar België om daar zijn zakenbelangen te behartigen. Uiteindelijk zouden de twee in 1935 in het huwelijk treden.

1918

Portret van Josph Louis Portocarero en zijn vrouw Paulina Paulina Desideria Elisabeth Verbeeck uit 1935 collectie de Vrijheit van Rosendale, met dank aan Stichting Beeld

1927

Op 20 juni 1927 kocht Portocarero het Vrouwenhof. Het fortuin dat hij verdiend had in de Eerste Wereldoorlog wist hij te vergroten door onder andere vee- en diamanthandel. Het gerucht ging dat hij tijdens zijn vlucht een grote partij ruwe diamanten had meegenomen die de basis zouden leggen voor zijn carrière in de diamanthandel, maar dit is nooit bewezen. Het stel leidde een weelderig en luxe leven op het Vrouwenhof vol chique auto's en elegante kleding. In de jaren '30 reisde Portocarero regelmatig naar Berlijn. Hij hield daar twee zaken aan over die bepalend voor hem zullen zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog: een goede relatie met het Duitse officierskorps en een Duitse vriendin Rosy, die hij installeerde in zijn andere huis in Den Haag. Ondertussen richtte hij zich steeds meer op de diamanthandel, samen met zijn Joodse zakenpartner Elias van der Molen.

1934

In 1934 verscheen in de Telegraaf en lokale pers berichten over een mogelijke schat die zich op het terrein van het Vrouwenhof zou bevinden, evenals geruchten over onderaardse gangen. Naar aanleiding van de berichten werd er naargeestig gezocht op het Vrouwenhof, zo ook door oud-kapitein Tengbergen die voorzitter was van de 'Nederlandsche Vereeniging tot bestudeering van het wichelroede-vraagstuk' en met stalen wichelroede op zoek ging. Tegen betaling van een kwartje, dat naar het goede doel comité Kindervoeding ging, mocht zijn zoektocht gadegeslagen worden. Ook Evermodus Derikx, pastoor en deken van Roosendaal, was hier bij aanwezig. Op een bepaald moment ging hij zelfs zelf aan de slag met de wichelroede, waar een foto van bewaard is. De geruchten over de schatten en gangen op het Vrouwenhof zijn nooit helemaal verdwenen: in 2007 is er zelfs nog met moderne apparatuur naar op zoek gegaan voor het televisie programma Kwaai Tongen van Omroep Brabant.

E. Derikx met een wichelroede op zoek naar de schat op het Vrouwenhof in 1934 (collectie West-Brabants archief)

1940

Toen in 1940 de Tweede Wereldoorlog uitbrak, werd Portocarero al snel verdacht als nazisympathisant, niet verrassend vanwege zijn goede banden met de Duitsers en zijn schimmige praktijken in Antwerpen. Elias van der Molen mocht vanwege de nieuwe wetten van de bezetter niet langer werken en Portocarero nam zijn volledige diamanthandel over. Hij werd vooral rijk van het kopen van juwelen van Joden die contant geld nodig hadden om te vluchten, welke hij vervolgens weer verkocht aan de Duitsers. Ook in deze oorlog handelde Portocarero dus met de bezetter en de consequenties daarvan zou hij al vrij snel ondervinden. Op 31 oktober 1944 werd hij gearresteerd door de Engelsen en na tien dagen weer vrijgelaten, om op 15 november opnieuw gearresteerd te worden, deze keer door de Nederlandse politie. Hij werd niet alleen beschuldigd van diamanthandel met de bezetter maar ook van kunsthandel, voornamelijk met stukken uit Joodse verzamelingen. Portocarero werd gevangen gehouden in Kamp Vught en daarna in het politiebureau in Roosendaal. De omvang van zijn fortuin dat hij in beide oorlog had vergaard was niet bekend vanwege diverse bankrekeningen, vele huizen, de juwelencollectie van zijn vrouw en het feit dat hij wellicht ook nog veel diamanten in zijn bezit had. Ook Paulina werd gearresteerd en maar kwam kort daarna te overlijden.

Gezicht op landgoed 'Vrouwenhof' te Roosendaal, gemaakt door Jan Ahsmann in 1921 (collectie Tongerlohuys)

In de zaak tegen Portocarero kon nooit echt bewezen worden dat hij politiek of economisch gecollaboreerd had met de Duitsers. Bovendien legde hij zelf de nadruk op de financiële hulp die hij dankzij de handel aan een Joodse gemeenschap had verleend, omdat hierdoor hun vlucht mogelijk werd gemaakt. Omdat Portocarero bovendien al was geïnterneerd, al een boete had betaald, zijn hele bezit onder beheer gesteld was en omdat zijn vrouw al was overleden werd hij niet veroordeeld. Dit betekende niet dat Portocarero uit de problemen was. Direct erna kreeg hij het aan de stok met de Nederlandse fiscus. Die oordeelde dat hij nog enorme bedragen belasting moest betalen en Portocarero was uiteindelijk gedwongen het Vrouwenhof te verkopen.

Villa Vrouwenhof

De villa op het Vrouwenhof is in de afgelopen eeuwen herhaaldelijk verbouwd en aangepast. We weten niet precies hoe het er in vroegere tijden heeft uitgezien maar kunnen door te kijken naar het gebouw en afbeeldingen van de villa toch een hoop te weten komen. Zo maakte Aimery Raymond Philippe Victor de Girard de Mielet van Coehoorn rond 1900 een schilderij van het pand, waarop duidelijk te zien is dat de kleur van de buitenzijde en de vensters er heel anders uitzagen dan vandaag de dag. Het huidige pand is nagenoeg vierkant en bestaat uit twee bouwlagen plus een kelder en dak. De muren zijn gepleisterd in een grauwe crème kleur en worden gesierd door grote raampartijen. Aan de rechterkant van het hoofdgebouw is een aanbouw gemaakt. De huidige vorm stamt uit de jaren zestig van de vorige eeuw maar al in 1911 werd hier een aanbouw geplaatst. Naast de voordeur hangt een plaquette die herinnert aan 8 juli 1972 toen prinses Beatrix en prins Claus hier aten. Tegenwoordig is er in het gebouw een restaurant gevestigd.

*Villa Vrouwenhof in 1978
(collectie West-Brabants
archief)*

Vrouwenhof openbaar

Het Vrouwenhof werd gekocht door de gemeente Roosendaal. Al in 1934 had het gemeentebestuur de gelegenheid het Vrouwenhof te kopen van Portocarero. Deze vroeg echter 110.000 gulden terwijl de gemeente schatte dat het 82.000 waard was en werd er afgezien van de koop. Na de ondergang van Portocarero werd de vraagprijs echter 86.000 gulden en besloot de gemeenteraad het Vrouwenhof te kopen. Het park zou blijven en op de weilanden zouden sportvelden worden aangelegd. Architectenbureau Verhagen, Kuiper en Gouwetor werd aangesteld om de plannen te realiseren. De kosten werden geschat op 98.000 gulden. Veel te veel in de ogen van de provincie en de plannen moeten aanzienlijk versoerd worden. Ondertussen werd in augustus 1948 de Stichting Speeltuin Vrouwenhof opgericht. De speeltuin werd in datzelfde jaar geopend door burgemeester Freijters. In de jaren die volgden werd ook een openluchttheater, een wandelpark, een hertenkamp, een volière en een rosarium met flamingovijver op het Vrouwenhof gebouwd.

1934

Speeltuin Vrouwenhof in 1968, fotograaf Jan Sturm (collectie West-Brabants archief)

1965

Grote veranderingen wachten het Vrouwenhof toen op 29 oktober 1965 de gemeenteraad het besluit nam om de binnenstadsring aan te leggen door de Laan van België uit te breiden en te verbinden met de Boulevard. Gevolg was de aanleg van een drukke verkeersweg dwars door het Vrouwenhof. De speeltuin en het hertenkamp moesten verplaatst worden en de historische relatie tussen het huis en het park werd verstoord. De tuin van het nabijgelegen Mariahove aan de Burgerhoutsestraat werd ter compensatie aan het Vrouwenhof aangesloten.

Het Vrouwenhof heeft nog steeds de functie van openbaar park. Je kunt er een stukje wandelen, relaxen in het gras, je uitleven op de skatebaan, spelen in de speeltuin, een hapje eten in de historische villa of kijken bij het dierenkampje. Daarnaast is deze zomer het openluchttheater volledig vernieuwd waar je een concert of theatervoorstelling kunt bezoeken.

Het vernieuwde openluchttheater in gebruik in zomer 2021, fotograaf Olaf Jemmiskens (collectie Tongerlohuis)

Mariahove in 1900 op een prentbriefkaart van uitgeverij Helvert-Weijermans (collectie West-Brabants archief)

Mariahove

Mariahove is een landhuis dat bijna kasteelachtig aandoet door de romantische neoclassicistische bouw van het pand. Het werd rond 1900 gebouwd op een stuk land dat tot 1892 onderdeel was van de bezittingen van de eigenaar van het Vrouwenhof. Het werd gebouwd door Henri van Gilse, die het vernoemde naar zijn vrouw Maria Kenis-van Gilse. Het huis werd ontworpen door de Roosendaalse architect Marijn Vergouwen en er werd ook een koetshuis bij gebouwd en een tuin aangelegd. De tuin was van oudsher afgesloten maar werd na de aanleg van de Laan van België dus bij het park betrokken, al is dat nooit helemaal als een organisch geheel gevoeld omdat de weg toch als een scheidslijn wordt ervaren.

In 1938 kocht de Pius X Stichting Mariahove en vanaf 1939 was de Rooms-katholieke Huishoud- en Nijverheidsschool ondergebracht. In die dagen stond het bekend als het EK huis, omdat de Vereniging van de Catechisten van de Eucharistische Kruistocht daar gehuisvest was. Dit was een groep vrouwen die zich inzette voor 'het herstel van het christelijke gezin' en 'onmaatschappelijkheidsbestrijding'. Deze catechisten waren geen religieuzen maar ook geen leken en daardoor waren ze flexibeler in hun werkwijze dan traditionele kloosterlingen konden zijn.

In 1968 ging het eigendom over in de handen van de gemeente Roosendaal. Deze liet een aanbouw realiseren in 1975 waarna de gemeentelijke muziekschool in het Mariahove gevestigd werd. In 2007 legde een brand een groot deel van het dak in de as. Het pand werd weer in volle glorie hersteld en vandaag de dag zijn er bedrijven in gevestigd en wordt Mariahove ook verhuurd voor evenementen en bijeenkomsten.

Bronvermelding

Buijsen, A., "Van verfraaiingscommissie tot plantsoenendienst", in: Jaarboek de Ghulden Roos, jaargang 31, 1971, p. 122-124.

Bureau B+B stedenbouw en landschapsarchitectuur,
Park Vrouwenhof Roosendaal (Amsterdam 1997).

Hopstaken, J., "Wichelroede of winst op het Vrouwenhof?", in: InBrabant, nr.4, 2012, p.26-27.

Nassau, J., van, "Schets historische ontwikkeling van het Vrouwenhof - deel I", in: Klot, nr.2, 2020.

Nassau, J., van, "Schets historische ontwikkeling van het Vrouwenhof - deel II", in: Klot, nr.3, 2021.

Nassau, J., van, "Schets historische ontwikkeling van het Vrouwenhof - deel III", in: Klot, nr.4, 2021.

Portocarero, H., Collaboratie, fortuin en ondergang (Antwerpen, 2015).

Veerman Bouwhistorie, Bouwhistorische opname Het Huis Vrouwenhof Schottenboslaan 1 Roosendaal (Rotterdam, 2013).

Verschuren, J., "Bezitters van het Vrouwenhof te Roosendaal", in: Jaarboek de Ghulden Roos, jaargang 22, 1962, p.49-66.

Werz, J., "Het Vrouwenhof", in: Jaarboek de Ghulden Roos, jaargang 5, 1945, p. 86-90.

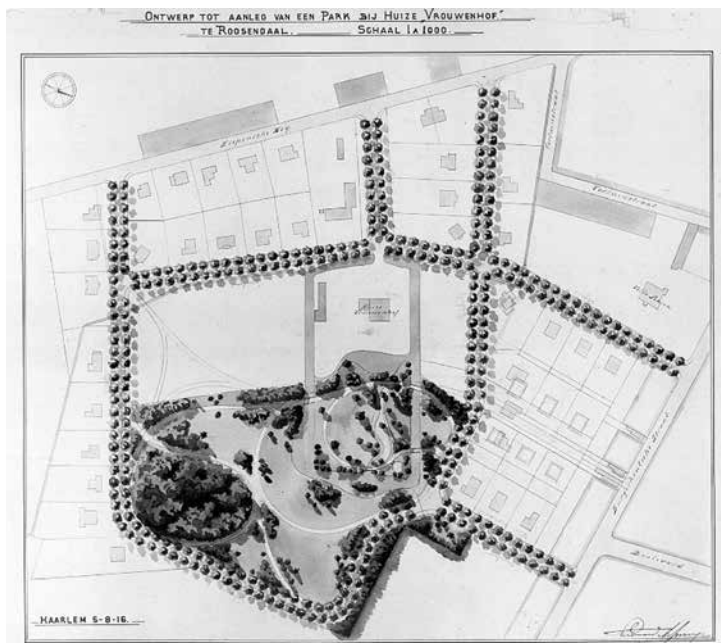
ROOSENDAAL, (N. B.)

Oprijlaan naar huize Vrouwenhof.

5449

TOUR VAN RO

Colofon

Erfgoedcentrum Tongerlohuys, 2021.
Gemeentearchief Roosendaal.

Samenstelling

J. Hopstaken

Eindredactie

Jeannine Hermans

Opmaak

Sterke Zaak

Plaats en jaar van uitgave

Roosendaal, 2021

Fotoverantwoording

De foto's zijn afkomstig uit de collecties van het West-Brabants Archief, stichting De Ghulden Roos en Heemkundekring De Vrijheijt van Rosendale.

Copyright

2021. Alle rechten voorbehouden aan de uitgever (Erfgoedcentrum Tongerlohuys). Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt, in welke vorm en op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Tongerlohuys

Het verhaal van Roosendaal

Tongerlohuys / Historisch Informatiepunt Roosendaal

Roosendaal